

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Қазақтың ұлттық ойындарын тәрбие процесінде пайдалану жолдары

ЖАРИЯЛАНДЫ 05.10.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР дене шынықтыру, құндылыққа негізделген білім, мектепке дейінгі тәрбие, МЖМБС, ойын әдістемесі, тілдік даму, ұлттық ойын, этнопедагогика	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/182776/

Тулемисова Гулназ Уалихановна

Тәрбиеші

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйым жағдайында қазақтың ұлттық ойындарын мақсатты-педагогикалық тұрғыда қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздері талданады. Ұлттық ойындардың тәрбиелік, танымдық, тілдік және дене-эмоциялық дамуға ықпалы, сондай-ақ оларды күн тәртібі мен білім беру салаларына кіріктірудің ұйымдастырушылық тетіктері сипатталады. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС) талаптары, заманауи зерттеулер мен әдістемелік ұсынымдар салыстырмалы талдана отырып, «Асық ату», «Арқан тартыс», «Теңге ілу» және басқа да ойындардың мазмұны мен қауіпсіздік өлшемдері нақты ұсынылады. Нәтижесінде ұлттық ойындарды жүйелі енгізу баланың тілін, ойлауын, қимыл-қозғалыс координациясын, өзін-өзі реттеу дағдыларын және ұлттық-мәдени сәйкестігін кешенді дамыту құралы екені негізделеді.

Кілт сөздер: ұлттық ойын, мектепке дейінгі тәрбие, МЖМБС, этнопедагогика, тілдік даму, дене шынықтыру, ойын әдістемесі, құндылыққа негізделген білім.

КІРІСПЕ

Мектепке дейінгі жаста ойын – жетекші іс-әрекет; демек, тәрбиелік ықпалдың ең табиғи арнасы да осы. Қазақтың ұлттық ойындары тарихи-мәдени тәжірибені баланың қолжетімді әрекетіне айналдыра отырып, қимыл-қозғалыс, тілдік байланыс, эмоциялық өзара әрекет пен әлеуметтік нормаларды бір мезетте ұштастырады. Қазақстанның МЖМБС құжатында мектепке дейінгі ұйымдар баланың жас ерекшелігі мен ұлттық

құндылықтарды ескере отырып, дамытушы орта жасауы тиіс екені айқын көрсетілген [1]. Зерттеулер ұлттық ойындардың баланың зеректік, төзімділік, ептілік және әлеуметтік коммуникациясын арттыра отырып, тұлғалық әлеуетін аша түсетінін дәлелдейді [2], [3]. Демек, тәрбиеші үшін мәселе «ойнау немесе ойнамауда» емес, «қалай, қайда, қашан және не үшін» ойнауда. Төменде ұлттық ойындарды күн тәртібі, білім салалары және ата-анамен серіктестік контекстінде кіріктірудің дәлелді жолдары ұсынылады.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ТӘРБИЕЛІК ӘЛЕУЕТІ: МАЗМҰНЫ МЕН ФУНКЦИЯЛАРЫ

Ұлттық ойын – халықтың еңбек, тұрмыс, салт-дәстүрі мен дүниетанымын символдық-қимылдық формада жеткізетін күрделі мәдени феномен; ол баланың табиғи зерттеушілік қызығушылығын әрекет арқылы қанағаттандырып, когнитивтік, эмоциялық және еріктік салаларды бір уақытта белсендіреді. Ғылыми еңбектер қазақ ойындарының дене қуатын шынықтырумен қатар, зерделілік, тапқырлық, қиял мен шығармашылық өрісті кеңейтетінін көрсетеді [2]. Тарихи-мәдени талдаулар бұл ойындардың бала өміріне өмір салтының үлгілерін енгізіп, ұжымдық өзара жауапкершілік пен әділдік сезімін қалыптастыратынын айғақтайды [3]. Ұлттық ойындар баланың тілдік ортасын да байытады: ережені тыңдау, келісім жасау, кезектесу, қысқа пәрмендерді қабылдау, нәтижені сөзбен белгілеу секілді әрекеттер сөйлеудің прагматикалық компоненттерін бекітеді [8]. Осы әлеуетті ескере отырып, ойындарды тек «серуендегі қозғалыс» ретінде емес, сабақ мазмұнындағы мақсатты дидактикалық құрал ретінде жобалау маңызды.

МЖМБС КОНТЕКСІНДЕ КІРІКТІРУ: МАҚСАТ-МІНДЕТТЕРДІ САБАҚ, СЕРУЕН, ДЕРБЕС ОЙЫНМЕН БАЙЛАНЫСТЫРУ

МЖМБС мектепке дейінгі ұйымдарда баланың жан-жақты дамуын (дене, тілдік, танымдық, әлеуметтік-коммуникативтік) қамтамасыз етуді талап етеді; бұл мазмұн ұлттық құндылықтармен қанық орта құру арқылы жүзеге асуы тиіс [1]. Әдістемелік ұсынымдар мен жинақтарда ойындарды жас тобы мен мақсатқа сай жіктеу, ережелі ойындардың ретін сақтау, қауіпсіздік пен санитарлық-гигиеналық нормаларды орындау міндеттеледі [4]. Осыған сүйене отырып, тәрбие процесінде кіріктірудің мынадай логикасы тиімді: таңертеңгі қабылдауда қысқа ережелі ойындар арқылы (мысалы, «Сақа тастауға» ұқсас ұсақ моторика элементтері) балаларды жұмылдыру; ұйымдастырылған оқу қызметінде тіл дамыту, математика элементтерімен байланыстырылған ұлттық ойын мотивтерін қолдану (санақ, кеңістікте бағдар, түстер мен пішіндер); серуенде қимылды түрлер (арқан тартыс, асықпен дәлдікке лақтыру) арқылы төзімділік пен командалық әрекетті бекіту; күн соңында рефлексиялық әңгімеде ойын барысын сөзбен қалпына келтіру, үлес қосқан әрекеттерді атау. Осындай кіріктіру тапсырмалар мен ойын

эпизодтарының мақсат бірлігіне сүйенеді және баланың оқу-танымдық уәжін күшейтеді [4], [6].

ТІЛДІК ЖӘНЕ КОГНИТИВТІК ДАМУДЫ ҚОЛДАУ: ОЙЫННЫҢ СӨЗДІК, ГРАММАТИКАЛЫҚ, ОЙЛАУ ОПЕРАЦИЯЛАРЫМЕН БАЙЛАНЫСЫ

Ұлттық ойындарды қолдану тілдік дамудың құрамдас бөліктерін табиғи жағдайда белсендіреді: тәрбиешінің пәрмендері мен түсіндірмелерін қысқа, түсінікті, реттілік маркерлерімен (алдымен—кейін—соңында) беру; балалардың өзара келіссөзін қолдау (кезек, әділдік, есеп жүргізу); нәтижені сипаттау (дәлірек тиді, жақынырақ тастады, ұпай көп жинады). Ерте сауаттылыққа қатысты зерттеулер үй мен балабақшадағы тілдік тәжірибенің тұтастығы когнитивтік ілгерілеуге тікелей әсер ететінін растайды [8]; ұлттық ойындар осы тұтастықты қазақы ұғымдар, атаулар, мәтелдер мен ойынға тән терминдер арқылы (сақа, алшы, бүк, шік, тәйке, жілік, т.б.) кеңейтеді. Танымдық тұрғыдан ойын есептеу, салыстыру, болжам жасау, себеп-салдарлық байланыстарды байқау әрекеттерін талап етеді: мысалы, «Асық атуда» қашықтықты, бұрышты, күшті алдын ала бағамдау немесе «Арқан тартыста» ұжымдық стратегияны келісу арқылы жоспарлау дағдылары артады [2], [4], [6]. Мұндай тілдік-ойындық контекст – сөздік қорды, грамматикалық құрылымдарды және ойлау операцияларын бір мезетте жетілдіретін ықпалды орта.

ҚОЗҒАЛЫС МӘДЕНИЕТІ МЕН ҚАУІПСІЗДІК: «АСЫҚ АТУ», «АРҚАН ТАРТЫС», «ТЕҢГЕ ІЛУ» ҮЛГІЛЕРІ

Қимылды ұлттық ойындар баланың үлкен моторикасын, тепе-теңдік пен координациясын, көз-қол дәлдігін дамытады; алайда мектепке дейінгі ортада бейімделген нұсқаларды және қауіпсіздік регламентін сақтау – негізгі шарт. «Асық ату» ойыны бойынша спорттық федерациялар бекіткен ережелер тұзу сызық, қашықтық, лақтыру тәсілдері және төрелік қағидаларын айқындайды; балабақшада бұл нормалар жас ерекшелігіне сай ықшамдалып, қауіпсіз арақашықтық пен жұмсақ маркерленген аймақтар қолданылады [6]. «Арқан тартыс» та (қысқа уақыт, жеңіл жіп, тайғақ емес бет) командалық әрекет пен жауапкершілікті қалыптастырады; тәрбиеші міндеті – дене қалпын бақылау, кезектесу мен қолпаштауды мәдениетті жүргізу [4]. «Теңге ілу» негізінен ат үсті сайыс болғанымен, мектепке дейінгі ортада оның назары мен ептілікті дамытатын қауіпсіз модификациясы (жүгіріс немесе сырғанақ жолақ бойымен белгіленген нысанды еңкейіп алу) пайдаланылуы мүмкін; тарихи-танымдық мазмұны балалардың этномәдени елесін кеңейтеді [7]. Бұл ойындарды өткізу кезінде ережені қысқа қайталау, сигнал бойынша тоқтау, кеңістік шекараларын белгілеу және

жарақаттың алдын алуға бағытталған мінез-құлық нормаларын бекіту – тәрбиешінің тұрақты жұмысы [6], [4], [7].

ЭТНОМӘДЕНИ СӘЙКЕСТІК ЖӘНЕ АТА-АНАМЕН СЕРІКТЕСТІК: «ҮЙ-БАЛАБАҚША» КӨПІРІН ОЙЫНМЕН КҮШЕЙТУ

Ұлттық ойындар баланың «өзінкі» мәдени кодымен табиғи ұштасып, құрбы-құрдастармен өзара әрекеттесуін, үлкендермен тіл табысуын жеңілдетеді; бұл – құндылыққа негізделген тәрбиенің берік арнасы. Қоғамдық талдамаларда ұлттық ойындар арқылы ортаға, елге, дінге, дәстүрге қатысты алғашқы түсініктердің қалыптасатыны, бірлескен әрекеттің ынтымақтастық пен сенім тудыратындығы жиі атап өтіледі [5]. Ата-анамен серіктестікте үй жағдайында қысқа ойын эпизодтарын (асықты сұрыптау, санау, түске қарай бөлу; отбасы мүшелерімен шағын «дәлдікке тастау» жарысы) ұсыну ерте сауаттылық пен математика элементтерін ойын арқылы бекітуге ықпал етеді [8]. Тәрбиеші ата-анаға ойын мақсаттарын, қауіпсіздік және әділдік нормаларын қарапайым тілде түсіндіріп, нәтижені «үлес қостың—қызықтың—үйрендің» формуласы бойынша бағалауды ұсынады; бұл балаға қысымсыз мотивация береді және үй-балабақша тәжірибесін бір ізге түсіреді [5], [1].

ҰЙЫМДАСТЫРУ-ӘДІСТЕМЕЛІК МОДЕЛЬ: ЖОСПАРЛАУ, БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІЛІК

Ұлттық ойындарды жоспарлау циклограмманы, маусымдылық пен күн тәртібі ритмін, топтың жас және жеке ерекшеліктерін ескеретін модельге сүйенеді: апталық жоспарға тіл дамыту, таным, дене, музыка, көркем еңбек салаларымен байланысқан 3-4 ойын эпизоды енгізіледі; әр эпизодтың оқу мақсаты (мысалы, «3-ке дейін санау», «кеңістікте бағдарлау», «әрекетті сөзбен түсіндіру») нақты жазылады [4]. Бағалау негізінен қалыптастырушы сипатта: тәрбиеші әрекетке бағытталған қысқа кері байланыс береді («сен нысанаға жақындап келдің», «кезегіңді күттің», «ережені есіңде сақтадың»), балалар өз жетістігін сөзбен атап, қарапайым «жұлдызша» немесе «таңба» белгілерімен өзін-өзі бағалайды. Инклюзивті ортада ойындар визуалды тіректермен (пиктограмма, түсті жолақ), қайталанатын тілдік құрылымдармен, уақыт пен қарқынның реттелуімен, рөлдердің баламалы түрлерімен (атқарушы-көрсетуші-қолпаштаушы) бейімделеді; бұл әр балаға қатысудың қауіпсіз әрі қолайлы формасын береді [4], [1]. Ұйымдастыруда қауіпсіздік регламенті («Асық атуда» арақашықтық, «Арқан тартыста» аяқ киім, «Теңге ілуде» еңкею техникасы) міндетті түрде қысқа нұсқаулықпен бекітіледі және ресми ережелерден алынған негіздермен сүйемелденеді [6], [7].

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақтың ұлттық ойындарын мектепке дейінгі тәрбие процесіне жүйелі енгізу – баланың жан-жақты дамуын қолдайтын, мәдени-тарихи тәжірибені заманауи педагогикамен ұштастыратын пәрменді әдіс. МЖМБС талаптары ұлттық құндылықтарға негізделген дамытушы ортаны құруды міндеттейді; ғылыми және әдістемелік әдебиет ойындардың тілдік, когнитивтік, әлеуметтік және дене дамуына кешенді ықпалын растайды [1]–[4], [8]. Тәрбиелік практикада бұл ықпал нақты жоспарлау, қауіпсіздік пен ережені сақтауға үйрету, ата-анамен серіктестікті жолға қою және инклюзивті бейімдеу арқылы жүзеге асады. «Асық ату», «Арқан тартыс», «Теңге ілу» секілді ойындардың жас ерекшелікке сай модификациясын қолдану – баланың қызығушылығын оятып, табыс тәжірибесін жиілетеді, ұлттық-мәдени сәйкестігін нығайтады [6], [7], [5]. Демек, ұлттық ойын – тек «көне мұра» емес, балабақшаның күнделікті оқу-тәрбиелік үдерісін өміршең мазмұнмен байытатын қазіргі заманғы педагогикалық технология.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС).** Adilet құқықтық ақпараттық жүйесі. Қол жеткізу тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> . Adilet
2. **Karatas Z.M.** *Pedagogical problems of using National Games of Kazakh people in Education.* Педагогика вестнигі (Қарағанды Букетов университеті), 2023. PDF: <https://pedagogy-vestnik.buketov.edu.kz/index.php/pedagogy-vestnik/article/download/388/360> . pedagogy-vestnik.buketov.edu.kz
3. **Kalshabayeva B.K., Imanberlinova G.A.** *Role and significance of Kazakh national games...* Bulletin of KazNU. History series, 2018. PDF: <https://bulletin-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/download/183/191> .
Бюллетень истории
4. **Түрлі жас топтарында ойындарды ұйымдастыру (әдістемелік материал).** ҚР БҒСҚК «БҒСТО» дерекқоры, 2022. PDF: https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/2022/mr_2909202_2.pdf . irrd.kz
5. **Ұлттық ойындардың бала дамуы мен тәрбиесіне ықпалы.** Ruh.kz, 15.06.2024.
https://ruh.kz/ulttyq-oyyndardyn-bala-damuy-men-tarbiesine-tigizer-yqpaly-qanday_44986/ . ruh.kz
6. **«Асық» ойынының ресми ережелері.** Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы (NNPCFK). PDF: <https://nnpcfk.kz/images/pdf-fail/nauka/asyq-pravila.pdf> . nnpcfk.kz

7. «Теңге ілу» туралы тарихи-анықтамалық мақала. e-history.kz, 25.06.2014. <https://e-history.kz/kz/e-resources/show/13067> . E-история
8. **Zhakim A.** Pre-school children's literacy development in the Kazakh homes. ERIC (EJ1430183), 2024. PDF: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1430183.pdf> . ERIC

***Ескерту:** Мәтінде дереккөздер [1]-[8] сандарымен белгіленді; 1-і – нормативтік стандарт, 2–3 – академиялық мақалалар, 4 – әдістемелік материал, 5 – талдамалық мақала, 6–7 – ойын ережелері мен тарихи түсіндірме, 8 – ерте сауаттылыққа қатысты эмпирикалық зерттеу.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.